

FRA SØNDERJYSK MELLEMKRIGSTID

To radioforedrag af *Troels Fink*.

I. De politiske bevægelser i Nordslesvig i 1920'erne.

I den tid, Nordslesvig var knyttet til Tyskland, efter 1864, især i årtierne op imod 1914, havde der i Danmark dannet sig et idealbillede af en nordslesviger. Det var en stout, selvbevidst bonde, der fra sin gård bød de fremmede herrer i landet trods, en mand der efter et ophold på en dansk højskole havde levet sig ind i dansk åndsliv og nu vågent og virksomt tog del i det nationale politiske og kulturelle arbejde på tværs af myndighedernes fortyskningsbestræbelser, en mand, der sad trygt på sin nedarvede jord, en mand, der kunne forvalte sin åndelige husholdning selv.

Der fandtes vel nok en hel del nordslesvigere af den slags, men det var langt fra flertallet; der var ved siden af dem talrige mennesker i landsdelen, der ikke havde synderligt kendskab til Danmark, både småkårsfolk og bønder; adskillige, særlig i de sydlige strøg ned mod den nuværende grænse, følte sig som tyskere, andre stod ligegyldigt over for spørgsmålet dansk-tysk, de såkaldte blakkede, og atter andre var af religiøse bevægelser draget bort fra interessen for politiske og kulturelle spørgsmål. Først efter genforeningen kom dette mere nuancerede billede af nordslesvigerne helt til sin ret.

Omvendt havde der under den første verdenskrig i Nordslesvig dannet sig et billede af forholdene i Danmark, der ikke svarede helt til virkeligheden. Fredslængslen og genforeningshåbet smeltede sammen. Danmark blev et symbol på freden, og det blev for bevidstheden landet, der flød med mælk og honning, hvor der var social tryghed og velstand for alle.

Forventningerne var højtstemte, da genforeningen i sommeren 1920 blev fuldbyrdet. Men just da slog konjunkturerne om. Efterhånden som verden kom i lave igen efter den første verdenskrig, som produktionen i landbrug og fabrikker igen blev øget, faldt priserne. De gyldne tider var forbi. I Nordslesvig var landbruget udmarvet, jorden forsømt, besætningerne formindsket; der skulle en kraftanstrengelse til at bringe det på fode, og desuden skulle landbruget tilpasses til danske forhold. Det danske landbrug var mere intensivt end det tyske; det krævede større kapital. For at komme hurtigt igang optog mange lån i kongeriget, ofte på ugunstige vilkår.

Der blev taget fat på opgaverne med både dygtighed og energi, men det var dyrt; det sønderjyske landbrugs gæld voksede i hastigt tempo. Høsten var vanskelig i de første år af 1920'erne; men trods beskedent udbytte og vanskeligheder af forskellig art gik det dog fremad; da kom der i 1925 og 26 et kraftigt prisfald på landbrugets produkter som følge af, at den danske krone pludseligt fra en kurs på ca. 60 i forhold til guldværdien gik op i pari. Smør, der i december 1924 kostede 5,86 kr. pr. kg, kostede i januar 1926 3,18, og flæskeprisen faldt tilsvarende. I kongeriget havde man reserver at sætte ind mod krisen; det havde man ikke i Nordslesvig. Det havde været umuligt i løbet af de få år, der tilmed havde været vanskelige, at få noget til overs; de gamle markkapitaler var gået tabt. Det nordslesvigske landbrug kom ud i en alvorlig krise.

Blandt dem, der i forvejen stod fremmed over for alt det nye, der var kommet i 1920, hvad enten de nu, som medlemmer af det tyske mindretal ligefrem afviste det, eller, som de blakkede, havde stået ligegyldigt over for spørgsmålet dansk-tysk, var der en tilbøjelighed til uden videre at skyde skylden for alle ulykker over på det danske samfund som sådan. Det kan naturligvis ikke påstås, at danske politikere var helt uden ansvar for den uheldige økonomiske udvikling. Problemerne kunne være grebet an på andre måder; men der viste sig i Nordslesvig en dybtgående modsætning mellem dem, der følte sig solidarisk med det danske samfund, og som ad de sædvanlige politiske veje ville søge at råde bod på ulykkerne, og dem, som ikke følte sig eet med Danmark, som ulykkerne fik til at bryde staven helt over danske samfundstilstande. Blandt disse folk, der yndede at kalde sig slesvigere, rejste der sig en særlig politisk bevægelse. Af de vanskelige forhold for landbruget under dansk styre drog man den konsekvens, at Nordslesvig skulle se at blive et selvstyrende område, hvor bondens interesser skulle være enerådende. Forbindelsen med Tyskland 1864—1920 havde skuffet dem, nu var de skuffede af forholdene i Danmark. Slesvig, sagde man, men mente Nordslesvig, måtte hellere gå sine egne veje, søge at danne et samfund, hvor der var værd at leve for bønder; denne bevægelse kaldte sig *Bondens selvstyre* — eller i omtale *Selvstyrebevægelsen* — og blev ledet af en meget mærkelig mand, en bonde ved navn *Cornelius Petersen*. Han var født i Ejdersted i Sydslesvig, men var som ganske ung i 1905 kommet til det overvejende dansksindede sogn, Møgeltønder. Han byggede gården Vester Anflod i frisisk stil, en såkaldt Haubarg med en mægtig tagkonstruktion, der ses vidt ud over det flade marskland. Gården er nedbrændt i december 1950. Han stillede sig snart i skarp opposition til de preussiske myndigheder og kom efterhånden i et ganske godt nabovenligt forhold til egnens danske befolkning. I slutningen af den første verdenskrig var han med i en bondebevægelse, der vendte sig imod de hårde

aflæveringspligter, som landmænd i Tyskland af hensyn til den vanskelige ernæringssituation under krigen var underkastet; efter Tysklands sammenbrud i 1918 gled han mere over til dansk side og deltog efterhånden ivrigt i bestræbelserne for at få dele af Sydslesvig med til Danmark. Han lovede sig meget godt af, at de fremmede tyske embedsmænd skulle forsvinde, og han troede på en opblomstring af al erhvervsvirksomhed; selv kom han ind i omfattende varespekulationer; han spekulerede imidlertid forkert, kom efter 1920 i store økonomiske vanskeligheder, og da han var uden indre tilknytning til det danske samfund, var hans utilfredshed med de politiske forhold let vakt. Hans uvilje mod de tyske embedsmænd fulgtes nu af irritation over de danske; dansk parlamentarisk politik var ham en vederstyggelighed; hans tanker, der ikke udmærkede sig ved klarhed, søgte bag om det preussiske, også bag om det slesvig-holstenske, helt tilbage til middelalderen, til tiden da jyske lov blev givet. Han havde kun et tåget begreb om middelalderlige forhold, men han vidste, at der i hans frisiske hjemstavn havde været et bondeselvstyre. Det blev hans ideal. Da landbrugskrisen satte ind for alvor i 1926, blev der sangbund for hans tale, dog mere for hans kritik end for hans samfundsider; de var og blev altid ret ubestemte. Men hans kritik var aktuel, brutal og hensynsløs, fuld af insinuationer, gemen og uvederhæftig og fremført med fynd i det mest mærkværdige dansk-tyske kaudervælsk, »han må jo ha' en manco i æ gehirn«, sagde han f. eks. om en embedsmand, d. v. s. han må have et blødt punkt i hjernen.

Det var hans kritik af de danske forhold, der samlede tilhørere om hans talerstol, særlig alle dem, der som han følte sig uden medansvar over for udviklingen i landet. Under indtryk af krisen blev enhver målestok forskudt. Selv krigens frygtelige oplevelser fortonede sig bag øjeblikkets tryk. Den senere ikke så fordelagtigt bekendte Fritz Clausen havde i 1915 i brev fra fronten skrevet: »Vi vil aldrig være utilfredse mere, hvordan vi så end får det«. Men han tilføjede dog: »Det siger vi i hvert tilfælde nu og her«. Mange havde sikkert haft det som han, men i øjeblikkets nød glemte de gode fortsætter.

Nationalt forholdt selvstyrebevægelsen sig indifferent; adskillige tyske landmænd stod i dens rækker ved siden af blakkede folk, der var blevet opfattet som danske. Cornelius Petersen optrådte på talrige møder og begyndte i januar 1926 at udgive et blad, Folkets Selvstyre. Jeg skal citere et lille stykke fra programartiklen i det første nummer for at give indtryk af form og tankegang: »så blev vi danske. Det har været vort folks håb; med »dansk« mente vi vort eget jeg, men gennem den danske stat lærte vi et statsvæsen at kende, som havde andre former at drive despoti på. Denne despotisme kom rigtignok i parlamentarisk klædebon, men den bragte det så vidt, at landets nationalformue blev bortsvindlet i løbet af 6 år, og samtidig gik de sidste levninger af retsfølelse, indprentet fra old-

tiden gennem vor lov, til grunde. Vi har ingen lov mere, ingen ved, hvad ret er. Loven skjuler sig der, hvor den sidste rest af folkeånden endnu har en friplads, på kreaturmarkederne, her gælder endnu en mands ord«.

Cornelius Petersens bevægelse vakte megen opmærksomhed, der kom mange til hans møder, og pressen gjorde blæst af den. Det var vanskeligt at afgøre, hvor stort et følge han egentlig havde. I efteråret 1926 blev der særlig stærkt røre om ham. Daværende statsminister Stauning havde noget uovervejende på et møde i Bov udtalt, at hvis 50.000 gårdejere måtte gå fra deres gårde, stod der 50.000 arbejdsløse parat til at træde i deres sted. I Staunings anden statsministerperiode kunne det næppe tænkes, at han havde anvendt et udtryk som dette. Staunings tale fik Cornelius Petersen til at fare i flint; i Folkets Selvstyre skrev han en artikel med overskriften: »Forbryder eller Statsminister«, hvor han sammenlignede Stauning med en røverkaptajn. Han mindede om, hvordan friserne i 1252 havde kæmpet mod kong Abel og dræbt ham. »Vi kommer til at gøre noget lignende«, skrev han. »Vi har hørt, man vil jage os fra vore gårde og sende os i døden. Over for familie og som kristne mennesker har vi den pligt at sørge for vore nærmeste og at bekæmpe det onde. Vi tager altså kampen op; i denne kamp gives ingen pardon. Enten skal røverkaptajnen dø, eller vi må dø. Vi kunne straks have gjort det af med ham, havde vi været mandsstærke nok til stede. Mangen menneskeplager med stjerne og charge har fået en kugle bagfra, uden at øvrighedens arm kunne nå hævneren, sådan kunne også Stauning have været nedtrampet af fem hundrede bønder, uden at øvrigheden fik at vide, hvem der var hvem«.

For denne artikel fik Cornelius Petersen 3 måneders fængsel. Kort efter, at dommen var faldet, blev der indkaldt til et protestmøde i Aabenraa. Om dette møde blev der uventet skabt en sensation. Cornelius Petersen havde oprettet et såkaldt bondeværn. Politiet fik underretning om, at nogle reserveløjtnanter, der havde en vis forbindelse med Cornelius Petersen, havde rettet en forespørgsel til et halvhundrede officerer om, hvordan de ville stille sig i tilfælde af et antiparlamentarisk kup. Det hed bl. a. i henvendelsen, »at forudsætningen for en hurtig forfatningsændring er, at man har hæren og flåden i ryggen«. Det hele var uendelig barnagtigt; det var nærmest at opfatte som en genklang af Mussolinis magtovertagelse i Italien i 1922. I betragtning af det ganske hænningløse, der prægede Cornelius Petersen og hans bevægelse, var der dog nogen nervøsitet forud for mødet. Det forløb imidlertid ret fredeligt. Der blev vedtaget en resolution til ledelsen af det system, der ellers på møder og i blade blev angrebet så hårdt. Man ville have godtgørelse for tab i forbindelse med kronestigningen og anden økonomisk hjælp. En deputation blev sendt til København med vedtagelsen, men blev naturligvis afvist.

Kort efter blev der udskrevet folketingsvalg til den 2. december 1926. Cornelius Petersen besluttede at opstille kandidater. Resultatet var imidlertid mindre end beskedent. Kun 2117 stemmer af ialt 66843 faldt på Cornelius Petersen. Det viste sig altså, at der, trods alle økonomiske vanskeligheder, ikke var sangbund for hans fantastiske ideer, og at hans kritik af det danske samfundsliv kun øvede indflydelse blandt en meget lille del af landsdelens indbyggere. Småkårsfolk havde han slet ikke tag i. Mange af dem havde nok i 1920 følt sig fremmede over for det danske, men de voksede sig roligt ind i de nye samfundsforhold, der gav dem en social tryghed, som de forstod at værdsætte. Det var kun i den blakkede del af befolkningen, at Cornelius Petersen havde fundet nogen genklang. Den stemning, Cornelius Petersen havde været med til at rejse, kom tilsyneladende det hjemmetyske parti til gode. Dets stemmetal voksede fra 7715 i 1924 til 10422 i 1926. Bag denne fremgang sporede man virkningen af den nyoprettede Kreditanstalt Vogelgesang, der ved en livlig lånevirk-somhed havde givet adskillige blakkede landmænd den opfattelse, at hjælpen i nøden skulle ventes fra tysk side.

Politisk kom Cornelius Petersen aldrig over nederlaget ved valget i 1926; han forsøgte nok i 1927 at skabe nye sensationer, dels ved at udstede sine egne pengesedler og dels ved i juli 1927 at afholde et stort møde, hvor han opfordrede kong Christian X til som hertug af Slesvig at tage de sønderjydske landsdele i besiddelse og gøre ende på det misregimente, det såkaldte parlament havde indført, ligesom man ville have afholdt en afstemning om nordslesvigsk selvforvaltning efter selvstyreprincippet. Hvis disse og flere krav ikke var opfyldt inden 15. august, ville man gå til folkeforbundet. Denne trusel blev dog ikke virkeliggjort. Kun få regnede efter dette med Cornelius Petersen.

Inden for selvstyrebevægelsen blev han mere og mere skudt til side. Blandt dem, der nu gjorde sig stærkere gældende, var en gårdejer Hans Hansen, Lille Mømmark, der søgte kontakt med det tyske mindretals organisation og fik den. Fællesnævneren for hjemmetyskernes og bevægelsesfolkenes interesser var en gårdejer *H. C. Lei* fra Snogbæk. Han havde ved valget til folketinget i 1926 været opstillet som tysk kandidat ved siden af tyskernes spidskandidat pastor *Schmidt*, og han havde som bevægelsesmand samlet mange stemmer. Mellem Hans Hansen, *H. C. Lei* og pastor *Schmidt* blev der i foråret 1928 udviklet et nøje samarbejde. Over for offentligheden holdt pastor *Schmidt* sig dog helt i baggrunden, men bag kulisserne var han meget virksom. Først gik tankerne i retning af at få selvstyrebevægelsen under tysk kontrol, det mislykkedes, og så blev man enige om at forsøge at skabe en særlig bevægelse, hvor man skulle samle utilfredse blandt danske, blakkede og tyske i en såkaldt samlingsbevægelse. Det var tanken, at man ved at rejse krav over for København om økonomiske fordele kunne få tag i en overvejende del

af Nordslesvigs bondebefolkning, og at man derved kunne vælte de gamle danske ledere i organisationer og partier af pinden. Derved skulle vejen været banet for at opnå en særlig politisk status for Nordslesvig, og derefter kunne de tyske ledere tænke på at gå i retning af yderligere skridt til at adskille Nordslesvig fra Danmark. Man enedes om, at forberedelsesarbejdet skulle gøres i stilhed; der skulle holdes lukkede møder og drives underhåndssagitation, og derpå skulle man pludseligt ved plakatopslag ud over hele Nordslesvig fremsætte de politiske krav. Ved denne fremgangsmåde håbede man at kunne rive befolkningen med sig, inden den dominerende danske presse havde neutraliseret virkningen af fremstødet. Det lykkedes efter ihærdige bestræbelser pastor Schmidt at skaffe 10.000 kr. fra tyske statsmidler til at finansiere bevægelsen med, men det forsløg kun lidt. Natten mellem den 20. og 21. april 1928 blev planen sat i værk; der havde dog været så megen opmærksomhed om det, der var i gære, og flere andre — nationalt set mere neutrale forsøg — var i foråret 1928 gjort på at skabe røre om de økonomiske problemer i Nordslesvig. Plakatopklæbningen blev derfor ikke nogen synderlig overraskelse, og det var ikke vanskeligt at se, at de krav, der blev opstillet, ikke havde udsigt til at blive virkeliggjort. Man krævede, at der skulle oprettes et særligt nordslesvigsk råd på 15 medlemmer, 8 skulle vælges ved umiddelbare valg; disse 8 skulle udpege 7 andre, der helst skulle være fortrolige med landets nuværende og tidligere forvaltning. Der skulle ved valget tages hensyn til, at de sociale lag og de forskellige nationale opfattelser blev repræsenteret. Rådet skulle have en vis myndighed i landsdelen. Det skulle gøre indstilling om de højere embeders besættelse med landsdelens egne børn og bl. a. forvalte den såkaldte lånekasses og den nyoprettede hypoteklånefonds midler; disse institutioners lånemidler stammede fra den danske statskasse. Ligeledes skulle rådet virke for bedre afsætningsmuligheder for landbruget, d. v. s. sydpå; den danske stat skulle stille midler til rådighed for at undgå tvangsauktioner o. s. v. Opråbet var undertegnet af en række ikke særlig kendte personer, og de kunne næppe i videre kredse give tryghed for, at man kunne betro det foreslåede råd den myndighed, de ønskede at give det.

Det virkede straks påfaldende, at den nye bevægelse fik en vældig presseomtale syd for grænsen, og H. P. Hanssen karakteriserede straks bevægelsen som det, den var, en planmæssig tysk politisk aktion. Lederne benægtede i de kraftigste vendinger, at der kom penge syd fra; det er imidlertid senere blevet konstateret, at det var tilfældet. Der blev dog hurtigt i Berlin sagt stop til yderligere krav om penge ud over de 10.000 kr.

Lei-bevægelsen viste sig at blive en fuldstændig fiasko. Ved et møde i Gram i maj 1928 kom Lei til kort over for daværende statsminister Madsen-Mygdal, og ved landstingsvalget i september 1928 fik bevægelsen kun valgt to valgmænd. I bestemmende tyske kredse syd for grænsen var

man ikke begejstret for pastor Schmidts forsøg på at gå ud over arbejdet for det tyske mindretal som sådan, og Leibevegelsens ringe held betød et alvorligt prestigetab for ham. Dermed var de særlige nordslesvigske bevægelser forbi. Prisforholdene udviklede sig i 1928—29 gunstigt for landbruget; der faldt ro over landsdelen. Den blev dog kun kortvarig; i 1931 satte en ny krise ind, men den ramte hele landet, og de politiske virkninger i Nordslesvig viste sig da på samme måde som i det øvrige land.

Cornelius Petersens bevægelse havde været udslag af tilpasningsvanskeligheder, der var forstærket ved den økonomiske krise, da kronen i 1926 blev ført i pari. Kun få fulgte ham, da det kom til stykket; endnu færre fulgte Lei, da han i 1928 i tysk interesse søgte at udnytte den stemning, der havde fostret selvstyrebevægelsen. Det var krusninger på overfladen, genforeningsprocessen gik trods vanskeligheder sin gang. De blakkede formåede ikke at blive en selvstændig politisk faktor mellem dansk og tysk.

II. Jordkampen i Nordslesvig efter genforeningen.

Da Danmark i 1864 mistede Sønderjylland, var langt den overvejende del af jorden i Nordslesvig på danske hænder. Der skete ikke større ændringer i dette forhold i de første årtier af fremmedherredømmet, bortset fra at der i den del af området, der ligger nærmest den nuværende grænse, foregik en vis sindelagsforskydning fra dansk til tysk, — ikke fordi gårdene gik ud af slægternes eje, men fordi nogle slægter skiftede sind.

I 1866 blev der i den berømte § 5 i Pragfreden givet løfte om, at der i de nordlige distrikter af Slesvig skulle finde en afstemning sted, om befolkningen ønskede at komme tilbage til Danmark. I tillid til, at dette løfte betød en snarlig genforening, svækkede de danske nordslesvigere deres stilling. I tusindvis udvandrede unge danske i 1870'erne fra landsdelen for at undgå den forhadte preussiske soldatertrøje. Da de danske sønderjyder ved ophævelsen af § 5 i 1879 blev klare over, at genforeningen kunne ligge langt ude i en uvis fremtid, ændrede de deres politik. De unge blev, påtog sig byrderne som tyske statsborgere for at hævde deres ret til hjemstavn, men i 1890'erne mærkede man føleligt savnet af den ungdom, der var udvandret i 70'erne. Der var ikke unge nok til at overtage de gårde, hvis ejere var blevet for gamle til at drive dem længere. Denne situation benyttede de preussiske myndigheder sig af. De forstod, at den, der i et bondeland ejer jorden, dermed har den afgørende indflydelse; de begyndte dels at opkøbe større gårde, de såkaldte *domænegårde*, ialt sikrede de sig 36, fortrinsvis i Haderslev amt; dels støttede de tilvandrede tyskere, der overtog gårde i Nordslesvig. Udviklingen var farlig set fra et dansk synspunkt; man tog imidlertid kampen op; en ny

ungdom voksede til, og i løbet af årene fra ca. 1900 til den første verdenskrigs udbrud var fronten stabiliseret. Der blev i 1909 oprettet en særlig Nordslesvigsk Kreditforening og i 1912 det første landeværn. Ved genforeningen fik man på dansk side en uventet fordel af den preussiske politik. Statsdomænerne med ialt ca. 6400 ha gik over i den danske stats eje; de blev i de følgende år udstykket til husmandsbrug. En hel del af de tilvandrede tyskere, der havde bosat sig i den nordligste del af Sønderjylland, solgte deres ejendomme og drog syd på. En stor del af den gevinst, tyskerne havde vundet i årene før 1914, gik således tabt. Det nationale problem i forbindelse med jordbesiddelsen blev stort set indskrænket til egnen mellem den nuværende grænse og en linie Aabenraa-Løgumkloster, den skæve firkant, som dette område populært kaldes. Her boede mange hjemmetyske bønder. De var fastere knyttet til jord og egn end de tilvandrede tyskere i Sønderjyllands nordlige del. Fra dansk side ønskede man imidlertid ikke jordkampen fortsat. De danske jordkampinstitutioner fra før 1914, det første landeværn, og den Nordslesvigske Kreditforening blev opløst, og staten gav afkald på en forkøbsret, som den tyske stat havde haft til de såkaldte rentegårde. Omsættningen med jord skulle kun følge almindelige økonomiske vilkår.

Men fra tysk side fulgte de ledende med megen opmærksomhed og med bekymring udviklingen. De så med beklagelse, at det, der var vundet før 1914 nu gik tabt, og de var bange for en fortsat forskydning i dansk favør. De ønskede derfor at få en pengestærk institution, der kunne yde lån til tysksindede landmænd, for at sikre jord i tysk besiddelse og eventuelt erhverve jord fra dansk hånd, hvis der skulle vise sig nogen mulighed derfor. Bestræbelser for at bevare tyske gårde for tyske ejere måtte i og for sig anses for naturlige; inden for rimelighedens grænse kunne man fra dansk side ikke have noget derimod. Men da tyskerne i september 1926 oprettede en særlig kreditinstitution, skete det under sådanne vilkår, at det vakte voldsom opsigt og fremkaldte en stærk dansk reaktion; en national jordkamp blev den umiddelbare følge. Det skyldtes ikke selve det faktum, at institutionen blev oprettet, men den aggressive tendens, der straks blev lagt for dagen, långivning på politiske betingelser til såkaldte blakkede eller lunkne dansksindede og i det hele taget det klare politiske formål med aktionen; det var tydeligt nok formålet med den at berede jordbunden for en ny afgørelse af grænsespørgsmålet.

Tidspunktet i efteråret 1926 var, set fra et tysk standpunkt, yderst gunstigt. Som følge af, at kronen hurtigt i 1925—26 var ført i pari, var priserne faldet stærkt, og som jeg har nævnt i et tidligere foredrag, Nordslesvig havde ingen reserver, fordi de gamle markkapitaler var gået tabt. Der bestod et stærkt behov for at optage lån. Cornelius Petersens bevægelse havde tilsyneladende held med sin kritik af danske samfundsforhold. Den utilfredshed, som fandtes blandt de indifferente, kunne

måske blive vand på det tyske mindretals mølle. Det håbede de ledende hjemmetyskere i hvert tilfælde.

Den ivrigste for at få oprettet et tysk jordkampinstitut var en fra Brandenburg tilvandet sagfører, Georg Vogelgesang, der i 1908 havde bosat sig i Haderslev, og som har givet navn til den tyske kreditinstitution: Kreditanstalt Vogelgesang. Han og andre tyske talsmænd, især daværende folketingsmand pastor Schmidt havde i årene efter 1920 på forskellig måde forsøgt at vække interesse syd for grænsen for en tysk jordkampinstitution, men så længe inflationen hærgede i Tyskland i begyndelsen af 1920'erne, var det en ret håbløs opgave. Institutionen kunne kun opbygges ved pengemidler sydfra. Tyske nordslesvigere har aldrig kunnet bevæges til at yde nogen virkelig indsats på dette felt ved egne midler.

Kreditanstaltens forhistorie er et bombardement af henvendelser fra ledende tyske nordslesvigere til bestemmende kredse, politikere og ministerier i Tyskland, for at få stillet millionbeløb til rådighed for en nordslesvigsk-tysk kreditinstitution. Det er her tilstrækkeligt at holde sig til en enkelt af henvendelserne, der tillige giver et godt indtryk af det politiske formål med aktionen. I januar 1926 sendte pastor Schmidt en lang redegørelse til det tyske udenrigsministerium, hvor han i de mørkeste vendinger udmalede tyskernes truede stilling; en hård landbrugskrise ramte Nordslesvig, hvor det havde haft alvorlige økonomiske følger, at kronen var blevet ført i pari, skrev han. Men på den anden side var det hans opfattelse, at krisen gav mulighed for, at en kraftig tysk indsats kunne give gunstig politisk resultat. Tabet af de store gårde, bl. a. domænerne, kunne nu, hvis der blev stillet 5—8 millioner kr. til rådighed, erstattes med en tysk gevinst af bondegårde. Pastor Schmidt satte spørgsmålet i forbindelse med hjemmetyskernes krav om en revision af grænsen. Han regnede med, at et jordpolitisk fremstød kunne bringe de blakkede over på tysk side og håbede yderligere at kunne vinde politiske fordele af, at der efter hans mening også blandt dansksindede sønderjyder fandtes en utilfredshed med dansk forvaltning og retsvæsen. Selvom det i første række gjaldt om at bevare, måtte man dog derover ikke glemme, at der med en kreditinstitution skulle forberedes ny vækst og fremtrængen. Således vurderede pastor Schmidt situationen.

Denne og andre hjemmetyske henvendelser i januar-februar faldt i god jord. Tyskland var ved at reorganisere sin udenrigspolitik med folkeforbundsidealene om nationernes selvbestemmelsesret og mindretallenes beskyttelse som grundlag. En virkeliggørelse af disse principper kunne give Tyskland store fordele. Man så det derfor som en betydningsfuld opgave at holde tyskheden i udlandet så stærk som overhovedet mulig. Der var i Berlin under udenrigsminister Stresemanns ledelse stor beredvillighed til at yde støtte både kulturelt og økonomisk til udlandstysk-

heden også i det gamle østrig-ungarske monarki. Men især i de områder, der før 1918 havde hørt til Tyskland, ville man gerne gøre en indsats. Der var allerede tidligere stillet store beløb til rådighed for det tyske mindretal i Polen, men de forslog kun lidt, og nu blev der herfra stillet nye store krav. Samtidig blev der rejst stærke krav fra Nordslesvig. I marts 1926 vedtog den tyske regjering at stille 30 millioner mark til rådighed til støtte for tyske landmænd i mindretalsområder ved Tysklands øst- og nordgrænse. Til Nordslesvig blev der deraf afsat 5 millioner mark.

Det blev grundlaget for Kreditanstalt Vogelgesang, der i september 1926 kunne begynde en storstilet udlånsaktion. Det var tyskerne meget om at gøre at kamouflere, hvorfra pengene kom. Der blev oprettet et særligt selskab Ossa, hvorfra pengene blev sendt gennem en bank i Holland; men man gættede snart, hvor den egentlige pengekilde lå; senere blev en svejtsisk bank skudt ind som mellemlid.

Vogelgesang satte straks ind med fuld kraft. Det vakte megen opmærksomhed blandt betrængte landmænd, at man pludselig kunne få lån, rigtignok mod en ret høj rente, men uden kurstab, og tilsyneladende var der penge nok. Indtil 19. november 1926 var der indgået 389 andragender, der var bevilget lån til 1.378.300 kr., og der var yderligere anbefalet lån til en samlet værdi af 800.000 kr.

Vogelgesang så til at begynde med stort på sikkerheden og lagde ikke så nøje mærke til, om låntagerne havde et prøvet tysk sindelag, kun de udpræget danske kunne ikke få lån, men en lånsøger kunne vise, at han ikke var udpræget dansk ved at tage sin flagstang ned. Der faldt nogle flagstænger hist og her. Det vakte naturligt nok megen opsigt. Det var, set fra et dansk synspunkt, ikke noget godt varsel. Det røbede hos nogle en trang til at demonstrere, at de mente, Danmark bar skylden for ulykkerne og tillige en trang til at forarge dem, man før havde følt sig solidariske med. Det var nationalt farligt og et tragisk psykisk resultat af krisens tryk. En fra Langeland tilvandrede forpagter har givet et eksempel herpå. Han nøjedes ikke med at lade flagstangen falde, det skulle forkyndes vidt og bredt. Han sendte 19. januar 1927 et brev til det danske blad »Hejmdal«, hvor han skrev: »Dette for at meddele Dem, at jeg idag også har taget min flagstang ned,« og i »Folkets Selvstyre«, Cornelius Petersens blad, skildrede han begivenheden:

»Efter at de rustne skruer, som havde holdt flagstangen, havde løsnet sig for engelsknøglens stærke bid, tog jeg stenhammeren, der med sit 18 pund tunge hovede nok skulle vide at drive den 16 alen høje stang af sine bæreholte.

Lundtofte herreds våben i jern, der sad i toppen suste ned og borede sig i jorden ved siden af mig, og da sagde jeg som Tordenskjold i Marstrand »Dengang ej«.

Der lå den lange korsbannerstang udstrakt på jorden. Jeg tog en

tommestok og målte: jo ganske rigtig, 5 gode hegnspæle kunne der nok blive, og så var der straks sparet at købe 5 andre. Hvis Hejmdal vil spørge mig, hvorfor jeg har taget flagstangen ned, vil jeg svare kort og godt: den er nede, og den bliver nede«. Det var et lille eksempel på den psykologiske baggrund for Vogelgesang-anstaltens fremstød.

De politiske virkninger af kreditanstaltens virksomhed fremtrådte med al tydelighed ved valget til folketinget den 2. december 1926. Blandt andre ting havde den måde, hvorpå Vogelgesang havde strøet om sig med lån, haft en vældig agitatorisk virkning. Det tyske stemmetal gik frem fra 7715 i 1924 til 10422 i 1926, fra 13,6 til 15,6 % af alle stemmer. Valgresultatet måtte give de tyske ledere indtryk af, at de var på den rette vej. Stemmeføringen på tysk side blev derfor endnu frejdigere efter 2. december 1926.

På den anden side måtte valgresultatet den 2. december 1926, Vogelgesangs udfordrende optræden og fremstødets psykologiske virkning i de blakkede kredse, give de danske ledere meget at tænke på. Men det gamle ord, at tryk avler modtryk, bekræftede sig igen. Gamle kampinstinkter vågnede til nyt liv. Der blev givet kraftigt svar på tiltale. Der kom noget af den gamle stemning fra før 1914 frem igen. I H. P. Hanssen havde de danske nordslesvigere deres gamle prøvede leder, og han kaldte igen engang til samling. Den 7. januar 1927 blev der under hans ledelse holdt et fortroligt møde af ledende danske mænd hos grev Schack på Schackenborg. Man enedes her om, at oprette en dansk modvægt imod Kreditanstalt Vogelgesang, og den 24. januar 1927 blev *Landeværnet*, som den nye institution blev kaldt, stiftet. De tilstedeværende tegnede straks et beløb på 50.000 kr., og i løbet af et års tid var der ved frivillige bidrag fra hele landet indsamlet flere millioner kr., ca. 250.000 kr. blev tegnet i Nordslesvig: det danske folks offervillighed over for opgaverne ved grænsen havde igen engang vist sig på smukkeste måde.

Med Landeværnets oprettelse kom humøret igen tilbage på dansk side. Til formand valgte man gårdejer Hans Andersen fra Kongsbjerg i Abild sogn nær Tønder; med skønsomhed, med sejghed, med en egen besindig energi har han nu i de snart 24 år, der er forløbet siden Landeværnet blev oprettet, ledet denne forening. Vogelgesangs fremstød blev hurtigt neutraliseret. Den nationale front var igen stabiliseret. Flagstængerne faldt ikke længere.

Til dette gunstige resultat bidrog det meget, at der omtrent samtidig med, at Landeværnet blev oprettet, blev vedtaget en lov om at danne en Sønderjydsk Hypoteklaanefond, der måtte udlåne indtil 20 mill. kr. som 2. prioritetslån. Hypoteklaanefonden var i national henseende neutral, både danske og tyske landmænd fik lån, hvad direktøren, Martin Hammerich, beredvilligt lod en tysksindet nordslesviger kontrollere. Netop denne ligelige behandling af låneandragender fra både danske og tyske

havde nationalpolitisk heldige følger, idet efterspørgslen efter lån fra Vogelgesang gik ned, når man kunne få rimelige lån i en upolitisk låneinstitution. På den anden side kunne Vogelgesang i adskillige tilfælde opnå sin politiske hensigt med et mindre pengebeløb, end det ellers havde været nødvendigt, idet han kunne anbringe sine lån efter Hypoteklaanefondens. Kort forinden var der desuden ved statens medvirken stillet 10 mill. kr. til rådighed for udlån gennem de sønderjyske sparekasser, de såkaldte realkreditlån. Også den såkaldte Laanekasse, der lige som Hypoteklaanefonden arbejdede med danske statsmidler, udvidede sin virksomhed med lignende virkninger.

Brodden blev taget af det tyske fremstød. Tanken om at vinde bondejord over på tysk hånd måtte skrinlægges, ja det hændte allerede i det første år af Landeværnets virksomhed, at en tysksindet landmand tilbød sin ejendom til Landeværnet hellere end at påtage sig de forpligtelser, Vogelgesang knyttede til sin udlånsvirksomhed. Vogelgesang var nemlig ikke nogen blid administrator. Han var sikkert i adskillige tilfælde lidt skuffelser, og han prøvede på at sikre sig ved undertiden at tinglyse forkøbsretsklausuler, der skulle garantere, at han kunne beholde hånd i hanke med de ejendomme, der fik lån, og dermed opnå det politiske formål, der var tilsigtet med aktionen. Vogelgesang havde i begyndelsen ikke taget det så nøje med lånenes sikkerhed. Adskillige låntagere kunne trods hjælpen ikke klare sig og måtte gå fra deres gårde, og Vogelgesang-anstalten overtog som ufyldstgjort panthaver ejendommene. Men det viste sig snart, at der ikke fandtes tilstrækkeligt mange egnede hjemmetyske købere, der kunne overtage disse ejendomme. Det viste sig, at der manglede en grundlæggende forudsætning for den tyske jordkamp: der var ikke folk nok. I stedet for at lade disse ejendomme komme på det frie marked, besluttede Vogelgesang at »opmagasinere«, som man sagde, denne jord. Han hævdede frejdigt i 1927, at om 10 år havde mindretallet folk nok til at overtage de opmaganiserede gårde. Men her tog han nu fejl. I 1929 fik han oprettet et særligt ejendomsadministrationsselskab, Höfeverwaltungsgesellschaft, der overtog de ledige gårde. Efterhånden lå dette selskab inde med ca. 90 gårde. De store planer, der havde foresvævet de tyske ledere, at man kunne begynde en udstykning for at bosætte flere unge tyske landmænd, havde endnu mindre udsigt til at blive virkeliggjort, når der ikke engang var folk nok til bestående gårde. Og nogle af de unge tyskere, der kunne komme på tale, foretrak at få statshusmandsbrug. Ved ansøgninger herom stod de på lige fod med dansksindede ansøgere. Den nationale fordeling af husmandsbrugene svarede nogenlunde til det nationale styrkeforhold i landsdelen som helhed.

Det var oprindelig tanken, at Vogelgesang-institutionen skulle drives på almindelig forretningsmæssig basis; rentefoden var således til at begynde med ret høj. Det viste sig imidlertid hurtigt, at der ikke kunne

oparbejdes reserver, tværtimod, institutionen arbejdede med tab, der måtte afskrives. De ledende kredse i Berlin strammede tøjlerne: der blev i 1929 givet ordre til, at der ikke måtte ydes politiske lån, d. v. s. lån med tvivlsom sikkerhed til personer, der ikke var udpræget tysksindede, men som kunne fremme tyske politiske formål i de blakkedes kredse. Jordkampens dramatiske periode ligger således i årene 1926—28 og falder i tid sammen med de særlige politiske bevægelser.

På Landeværnets første generalforsamlinger i 1928, 29 og 30 kunne der årligt meldes, stillingen holdt, og der skete vel nok som helhed en lille forskydning i dansk favør. I 1931 sporede man for alvor i Danmark virkningerne af den frygtelige økonomiske krise, der ramte hele verden. Det var, som om bunden blev slået ud under alle beregninger. I den situation kunne der være gjort et særdeles virkningsfuldt jordpolitisk fremstød fra tysk side, men der savnedes midler dertil. Krisen virkede om muligt endnu stærkere i Tyskland; der kunne ikke afses penge til formål som Vogelgesangs. Forsøg på at skaffe nye store millionbeløb syd fra mislykkedes; nu og da blev der skaffet et tilskud, aktiekapitalen blev nedskrevet og en ny tegnet, men efter 1930 arbejdede institutionen i det hele taget med forholdsvis få midler sammenlignet med årene 1926—28. Jordkampen blev en stillingskrig. Nazismens magtovertagelse i 1933 betød kun i ringe grad en forandring i dette forhold. Der blev fra hjemmetysk nazistisk side rettet de voldsomste angreb mod Vogelgesang-institutionen, og i årene 1933—38, da flere nazistiske førere bekrigede hinanden, var Vogelgesang skydeskive for hadske angreb fra den part, der ikke havde de rigtyske instanser bag sig. Selv handlede Vogelgesang efter de direktiver, han fik fra Berlin.

Når Vogelgesang-institutionen ikke kunne skaffe midler til udlån, måtte ledelsen omgå, hvad den havde, med den største forsigtighed og se at opnå den størst mulige politiske virkning med den mindst mulige indsats. De politiske betingelser for långivningen kunne derfor få meget skarpe udtryk. Undertiden blev der appelleret til Vogelgesang, når det kneb med at skaffe det tilstrækkelige antal børn til en tysk privatskole. Ved Vogelgesangs hjælp kunne man så flytte en familie med mange børn til det udsatte sted. Særlig var det vanskeligt at holde liv i en lille tysk privatskole i Lydersholm øst for Tønder. Her sprang Vogelgesang til flere gange; men bistand af denne art gav ofte skuffelser, man søgte så at binde den pågældende på hænder og fødder. I enkelte tilfælde kunne en forpagtningskontrakt blive en hel håndfæstning.

Et lille citat fra en sådan forpagtningskontrakt fra Lydersholm i krigens år vil give indtryk af, hvorledes man mente det nødvendigt at behandle folk, der var i afhængighed, for at beholde krammet på dem. Forpagteren skrev under på, at det tyske gårdforvaltningsselskab, Vogelgesang-institutionens datterselskab, måtte opsiges ham med et kvart års

frist, hvis han ikke var medlem af den hjemmetyske nazistiske bondeorganisation og ikke deltog i dens møder, hvis han ikke holdt sine børn i skolepligtig alder i den tyske skole, og hvis han ikke sammen med sin kone deltog i den tyske skoles foranstaltninger, hvis han ikke i tilfælde af valg deltog i den tyske vælgerforenings møder, og hvis han ikke sammen med sin kone afgav sin stemme på den fra tysk side opstillede liste, og hvis han og hans kone ikke tog del i det kulturelle liv i Lydersholm, d. v. s. støttede tyskheden i Lydersholm, og hvis han ikke opfyldte sin simple pligt ved indsamlinger, hvad enten det var til vinterhjælp, til foreningen mor og barn, eller indsamling af smør, uld eller andre ting.

Selvom denne håndfæstning nok er den mest hårdhændede i sin art, er den ikke enestående, og den kaster et grelt lys over en indre svaghed, der må have været i de tyske rækker. Vogelgesangs metoder i deres bryske og hårdhændede form gjorde ham naturligt nok upopulær. Håndfæstningerne og opmagasineringen af jord viser de svage punkter i den tyske jordkamp. Ved Tysklands sammenbrud tilfaldt Vogelgesang-instituttets aktiver som tysk statsejendom den danske stat. Kreditanstalten er blevet opløst; lånene er afløst af andre lån, og de 86 gårde, som gårdforvaltningsselskabet lå inde med, er gået over til jordlovsudvalget, der har afhændet størstedelen af dem.

Landeværnet fortsætter stadig sin virksomhed; selvom der ikke længere føres nogen jordkamp som indtil 1945, har organisationen stadig sin betydning, ikke mindst ved at hjælpe til at sætte unge danske landmænd igang i grænselandet, hvor der stadig er langt mellem skorstenene, hvor der endnu er plads til talrige nye selvstændige landbrugere.